

FASCHISMUS FORSCHUNG, POSITIONEN, PROBLEME, POLEMIK Akademie-Verlag, Berlin, 1980; Herausgegeben von Dietrich Eichholtz und Kurt Gossweiler; s. 459

Na početku ove godine objavljena je u DDR-u knjiga pod naslovom: *Faschismus Forschung, Positionen, Probleme, Polemik* (Istraživanje fašizma, gledišta, problemi, polemike). Knjiga je objavljena kao Akademijino izdanje.

Odmah na početku treba upozoriti na to da ovdje i nije riječ o knjizi u uobičajenom smislu te riječi. Naime, ovdje je zapravo riječ o zborniku radova. U knjigu je ušlo sedamnaest priloga koji se svi, bez izuzetka, bave fašizmom kao predmetom svoga istraživanja.

Prilozi koji su uvršteni u ovu knjigu-zbornik tematski su grupirani i podijeljeni u tri dijela.

U prvi dio knjige (str. 19–258) uvršteno je, pod zajedničkim naslovom *Faschismus und Imperialismus* (Fašizam i imperijalizam), devet rasprava i autora. Prvi od tih devet autora je dr *Elfriede Lewerenz*. Njezin rad nosi naslov *Zur Bestimmung des imperialistischen Wesens des Faschismus durch die Kommunistische Internationale (1922 bis 1935)* (Određenje imperijalističke biti fašizma od Komunističke internacionale u periodu od 1922. do 1935). Prilog dr *Lewerenz* nalazi se na stranicama 19–47.

U svome radu autorica je stavila težište na dva temeljna problema: 1) određenje biti fašizma, i 2) metodološki pristup fenomenu fašizma. Dr *Lewerenz* ističe da je Komintern (KI) na svome VII kongresu odgovorila na sva pitanja koja se odnose na fašizam. KI je spoznala pravu bit fašizma, tj. njegov imperijalistički klasni karakter. U metodološkom pogledu presudno značenje imao je *Dimitrovljev* referat. On se u svome referatu zauzeo za odbacivanje shema pri praćenju i proučavanju procesa fašizacije u različitim kapitalističkim zemljama. Istakao je da razvoj fašizma i fašističke diktature u pojedinim zemljama poprima različite forme ovisne o historijskim, društvenim i privrednim odnosima, nacionalnim osobitostima i internacionalnom položaju pojedine zemlje.

Na kraju svoga rada dr *Lewerenz* zaključuje da određenje imperijalističkoga klasnog karaktera fašizma od KI na početku 20-ih godina ovog stoljeća i, prije svega, svestrana analiza njegove biti na VII kongresu KI nije samo jedan historijski uspjeh Kominterne, nego i metodološki ključ za istraživanje fašizma u sadašnjosti.

Na str. 49. do 72. nalazi se prilog dr habil. *Dietricha Eichholtza* (jednog od izdavača te knjige) *Faschismus und Ökonomie. Zu Problemen der Entwicklung der Produktionsverhältnisse unter der faschistischen Diktatur* (Fašizam i ekonomija. O problemima razvoja produkcijskih odnosa pod fašističkom diktaturom).

U fašističkoj ekonomiji stari produkcijski i izrabljivački odnosi nisu ukinuti, nego su, štoviše, produbljeni i zaoštreni. No, autor naglašava da su sredstva i metode za provođenje takvih ekonomskih odnosa specifično fašističke prirode. Ipak, zaključuje autor, u cjelini gledano, instrumentarij je fašističke ekonomije državnomonopolistički kapitalizam.

Rad prof. dr habil. *Ernsta Gottschlinga*, *Der faschistische Staat. Das deutsche Beispiel* (Njemačka kao primjer fašističke države), str. 73. do 98, polazi od pretpostavke da građanska demokracija i fašistički režim imaju u osnovi zajedničko obilježje, ali da se istodobno i razlikuju. Uzimajući kao primjer Njemačku, autor utvrđuje glavna obilježja fašističkih režima u državnom pravnom pogledu. Ta glavna obilježja bila bi:

- likvidacija buržoaskodemokratskih prava i sloboda, ukidanje temelja formalne jednakosti i nepovredivosti ličnosti;
- ukidanje ili obezvredivanje zastupničkih institucija;
- koncentracija i birokratska centralizacija cjelokupne državne egzekutivne moći;
- razaranje buržoaskog zakonodavstva, proširenje protuzakonite samovolje, primjena terora;
- zabrana i bespoštedno proganjanje partija i ostalih klasnih organizacija radničkog pokreta (isto tako i građanskih partija, izuzev fašističke) do uništenja;
- od 1930. do 1932. bila je u Njemačkoj etabrirana autoritativna predsjednička diktatura, koja je neposredni predstupanj k fašizmu.

I drugi od dvojice izdavača ove knjige, dr sc. *Kurt Gossweiler* također se pojavljuje i kao autor priloga s naslovom *Faschismus und Arbeiterklasse* (Fašizam i radnička klasa), str. 99—123.

Pred talijanski i njemački fašizam postavio se dvostruki zadatak. Taj dvostruki zadatak dr Gossweiler utvrđuje kao: 1) terorističko uništenje organizacija radničke klase, i 2) ideološko pridobivanje radničke klase. Taj dvostruki zadatak, smatra autor, nije bio produkt fašističkog masovnog pokreta, kao autonomnog pokreta sitnog građanstva, nego tipični produkt egzistencijalnih potreba buržoazije u stadiju opće krize kapitalizma.

Prof. dr habil. *Wolfgang Ruge* autor je rasprave pod nazivom *Monopolbourgeoisie, faschistische Massenbasis und NS-Programatik in Deutschland vor 1933* (Monopolistička buržoazija, masovna baza fašizma i program NS-stranke u Njemačkoj prije 1933), str. 125—155.

Glavni cilj te studije bio je da dokaže klasni karakter fašizma i pokaže kako su stvaranje fašističke masovne baze direktno inspirirali i akcijama za to rukovodili pripadnici monopolističke buržoazije.

Dr *Klaus Drobisch* pisao je na str. 157. do 179. o teroru u fašističkoj Njemačkoj. Njegova studija nosi naslov: *Über den Terror und seine Institutionen in NaziDeutschland* (O teroru i njegovim institucijama u nacističkoj Njemačkoj). Autor razmatra razvoj terora i njegovih institucija u periodu prije početka rata, tj. u razdoblju od 1933. do 1939, zatim na samom početku rata, nakon sloma strategije munjevitog rata, te u razdoblju posljednjih ratnih mjeseci. Dr Drobisch proučava fašistički teror s dva aspekta: prvi je aspekt proučavanja praktična primjena terora, tj. autor utvrđuje da je glavna oštrica fašističkog terora u nacističkoj Njemačkoj bila uperena protiv klasnog protivnika njemačkog imperijalizma — revolucionarnog radničkog pokreta i njegovih saveznika; drugi je aspekt gledanja na nacistički teror proučavanje sistematskog razvoja njegovih institucija, tj. koncentriranje i stapanje izvansudskih organa nadgledanja i organa terora, i njegova suradnja s ustanovama kaznenog pravosuda.

Prof. dr sc. *Kurt Petzold* dao je svoj prilog izučavanju fenomena fašizma, napisavši studiju pod naslovom *Von der Vertreibung zum Genozid. Zu den Ursachen, Triebkräften und Bedingungen der anti-jüdischen Politik des faschistischen deutschen Imperialismus* (Od proganjanja do genocida. O uzrocima, pokretačkim snagama i uvjetima antižidovske politike fašističkog njemačkog imperijalizma), str. 181–208.

U razmatranju toga složenog pitanja autor polazi od stava da je židovsko stanovništvo Evrope bilo žrtva strategije, koja je pripadala sveobuhvatnom imperijalističkom konceptu, tj. planu njemačkog imperijalizma da ovlada svijetom i odlučuje o životu i smrti ostalih naroda. Prema tome, zaključuje dr *Pätzold*, zločin nad židovskim stanovništvom ne uklapa se sasvim jednostavno u ubilačku ideologiju koja je živjela u glavama nekoliko nacističkih vođa. U krajnjoj konzekvenci zločin je bio izazvan ciljevima njemačkog imperijalizma za čije su se ostvarenje borili nacističke vode.

Rasprava prof. dr habil. *Manfreda Weissbeckera* nosi naslov *Der Faschismus in der Gegenwart. Grundlagen — Erscheinungsformen — Aktivitäten — Organisationen* (Fašizam danas. Temeljne postavke — pojavni oblici — aktivnosti — organizacije), str. 209–236.

U svome radu dr *Weissbecker* polazi od činjenice da se u nekim dijelovima monopolističke buržoazije pojavljuje fašizam — naravno moderniziran i modificiran. Korijene te još uvijek postojeće fašističke opasnosti autor vidi u egzistenciji imperijalizma, u njegovoj težnji za profitom i ekspanzijom i u njegovom neprestanom neprijateljstvu prema napretku.

Taj se rad završava popisom najvažnijih desno-ekstremističkih organizacija nastalih u periodu poslije 1945 (str. 232–236).

Prvi dio knjige završava raspravom prof. dr sc. *Eberharda Hackethala*, *Faschismus in Lateinamerika* (Fašizam u Latinskoj Americi), str. 237–258.

Taj rad se temelji na teoretskoj postavci o postojanju dvaju osnovnih oblika fašizma: 1) fašizam razvijenih kapitalističkih zemalja, i 2) fašizam ovisnog i zaostalog kapitalizma. Autor je uzeo u razmatranje uspostavu fašističkih režima u tzv. »perifernim«
zonama imperijalističkog sistema, i to konkretno u zemljama Latinske Amerike, tj. ovisnim i slabo razvijenim kapitalističkim zemljama.

Analizirajući situaciju na južnoameričkom kontinentu, autor je pokušao utvrditi uzroke i osnovna obilježja fašističkih režima u tom dijelu svijeta. Po autorovim riječima može se utvrditi:

- 1) da fašizam u Latinskoj Americi proizlazi iz neposredne egzistencijalne krize imperijalističkog sistema, koji je u najoštrijoj suprotnosti sa životnim interesima latinskoameričkih naroda;
- 2) da je uspostavljanje fašističkih diktatura bilo povezano s obranom od anti-imperijalističko-revolucionarnih pokreta, dakle bilo je direktno kontrarevolucionarno;
- 3) da je fašistička varijanta imperijalističkog gospodstva u Latinskoj Americi izraz nemogućnosti da se tradicionalno-demokratskim sredstvima (npr., građanskim reformizmom) potisne revolucionarni proces u nizu latinskoameričkih zemalja.

Drugi dio ove knjige-zbornika zauzima sa svoja tri rada prostor od str. 259. do 320. Zajednički je naslov za ta tri rada *Fragen der faschistischen Ideologie* (Pitanja o fašističkoj ideologiji).

U tome dijelu knjige po redosljedu je prvi dra habil. *Joachima Petzolda*. Naslov je njegova priloga *Die Entstehung der Naziideologie* (Nastanak nacističke ideologije), str. 261—278.

Po riječima dra Petzolda, nastanak fašističke ideologije općenito i njene nacističke varijante specijalno neposredno je povezan s prijelazom kapitalističke slobodne konkurencije prema imperijalizmu i započinjanjem opće krize kapitalizma. Stoga autor zaključuje da je fašistička ideologija izrasla iz nastojanja najreakcionarnijih i najagresivnijih grupa vladajuće klase da se pripremi na borbu za nove imperijalističke podjele svijeta i da se suprotstavi nadolazećoj svjetskoj proleterskoj revoluciji.

Dr *Heinz Malorny* autor je rasprave s naslovom *Friedrich Nietzsche und der deutsche Faschismus* (Friedrich Nietzsche i njemački fašizam), str. 279—301.

Autor nipošto ne identificira Nietzschea s fašistima, jer je to, kako Malorny kaže, nedopustivo već i zbog razlike koja postoji između reakcionarnih, antihumanih filozofskih ideja i prakse krvavog terora. No ipak, Malorny u Nietzscheu vidi jednog od najvažnijih duhovnih preteča i krčitelja puta za filozofiju i ideologiju imperijalizma, pa prema tome i za fašističku ideologiju u Njemačkoj. Nietzsche je, dakle, pomogao da se stvori duhovna atmosfera u kojoj je fašistička ideologija mogla naći pogodno tlo. Na kraju svoje rasprave dr Malorny naglašava da Nietzscheove ideje nisu ni proizvele ni mogle proizvesti fašizam, jer bi takvo shvaćanje značilo precjenjivanje uloge ideja u povijesti.

Autor je trećeg i ujedno posljednjeg rada u drugom dijelu ove knjige prof. dr habil. *Werner Krause*. On je svome radu dao naslov *Faschismus und bürgerliche politische Ökonomie* (Fašizam i građanska politička ekonomija), str. 303—320. Dr Krause postavio je sebi zadatak da odgovori na složeno pitanje o tome je li njemačkim fašistima uspjelo da provedu u život tzv. »narodno učenje« o ekonomiji. Autor sam pokušava dati odgovor na to pitanje. Smatra da se u hitlerovskoj Njemačkoj nudila iluzija o razaranju starih ekonomskih škola i pravaca građanske ekonomije, no rezultat toga nije bilo neko novo učenje koje bi opravdalo nove ekonomske i političke odnose.

Osim toga, građanska politička ekonomija u Njemačkoj, u godinama 1933. do 1944, mogla se vrlo malo i nedovoljno prilagoditi zahtjevima državnomonopolitičkog kapitalizma.

Posljednji, treći dio ove knjige (str. 321—451) obuhvaća još pet znanstvenih radova o fašizmu. Naslov ovog poglavlja glasi *Antifaschistischer Kampf und ideologische Auseinandersetzung* (Antifašistička borba i ideološka rasprava).

Taj dio započinje radom dra *Klusa Mammacha*, *Zum antifaschistischen Kampf der KPD* (O antifašističkoj borbi KPNj), str. 323—354.

Po riječima dra Mammacha već odmah od početka, kad se u Njemačkoj pojavio fašizam, KPNj se bavi analizom njegova klasnog karaktera i njegovom masovnom bazom. Od tog vremena KPNj počinje razvijati strategiju i taktiku za borbu protiv fašizma. U procesu razotkrivanja i borbe protiv fašizma KPNj je učila i na iskustvima ostalih komunističkih partija, a isto tako i iz iskustava što su ih stekli rukovodeći organi Kominterne, koji su, kako autor kaže, uvijek pomagali KPNj u razvoju njene antifašističke politike.

Prof. dr habil. *Vera Wrona* uzela je na sebe zadatak da prikaže marksističku kritiku fašizma. Ovdje je objavila rad pod naslovom *Marxistisch-leninistische Faschismuskritik — unabdingbarer Bestandteil der antifaschistischen-demokratischen Umwälzung* (Marksističko-lenjinistička kritika fašizma — neizostavni dio antifašističko-demokratskog preobražaja), str. 355—373.

Za dr Wronu marksističko-lenjinistička analiza fašizma je osnova s koje se može početi u razračunavanje s tom građanskom ideologijom. Nadalje, razotkrivanje i likvidiranje fašizma u svim njegovim oblicima temelj je za svaki antifašističko-demokratski preobražaj u društvu. Polazeći od takvih gledišta, autorica zaključuje da su komunisti u DDR-u oduzeli fašizmu i njegovoj ideologiji zauvijek tlo ispod nogu, a uz to su »ugradili« u glave ljudi duh mira, napretka, humanizma i socijalizma.

Rasprava pod naslovom *Faschismusauffassungen in der Sozialistischen Arbeiterinternationale* (Shvaćanja fašizma u Socijalističkoj radničkoj internacionali), str. 375—393, rezultat je rada dvojice autora — prof. dra habil. *Werner Kowalskog* i dipl. päd. *Siglinde Thom*.

Autori ovog rada oštro kritiziraju djelatnost SAI (Sozialistischen Arbeiterinternationale). Oni ukazuju na to da vođe SAI nisu bili sposobni da izgrade znanstveno zasnovanu teoriju o fašizmu. Osim toga, velik broj socijaldemokratskih vođa nije se usuđivao da iz svoga neprijateljstva prema fašizmu izvede strategiju i taktiku koja bi mogla poslužiti radničkom pokretu u njegovoj borbi protiv fašizma. SAI, čije je vodstvo, po riječima autora, od trenutka izbijanja rata prešlo sasvim u ruke »desnih« socijaldemokratskih političara, odvrćalo je svoje članove od aktivnog sudjelovanja u antifašističkoj borbi na strani komunista i svih ostalih demokratskih, antiimperijalističkih snaga. Zato je, zaključuju autori, SAI imala odlučan udio u daljnjem sputavanju antifašističkih snaga socijaldemokracije.

Prof. dr sc. *Heinz Niemann* dao je svoj prilog istraživanju fašizma u raspravi pod naslovom *Zum Faschismusbild in der deutschen Sozialdemokratie 1922. bis 1945*. (O shvaćanju fašizma u njemačkoj socijaldemokraciji od 1922. do 1945), str. 395—415.

Odmah na početku autor konstatira da nije postojala jedinstvena socijaldemokratska teorija o fašizmu, i to u onom smislu kakvu su teoretsku analizu fašizma dali komunisti. Za socijaldemokratske analize fašizma, kaže se, da sežu od izraza prijateljstva, preko teorije o srednjem staležu i teorije bonapartizma, do shvaćanja fašizma kakvo je zastupala socijaldemokratska ljevica, a koje je bilo vrlo blisko shvaćanjima komunista. Na kraju svoga rada dr Niemann zaključuje da interpretacije fašizma, koje je dalo vodstvo socijaldemokracije, potvrđuju da se ne može na temelju opredijeljenosti za buržoasko uređenje, a time i protiv istinskog socijalizma, razviti ni teoretska analiza fašizma ni prikladna strategija antifašističke borbe.

Posljednji je prilog, koji je ušao u ovaj zajednički rad istočnonjemačkih učesnika, rasprava prof. dra habil. *Gerharda Lozeka* i dra *Rolfa Richtera*. Njihov zajednički rad objavljen je pod naslovom *Zur Auseinandersetzung mit vorherrschenden bürgerlichen Faschismustheorien* (Prilog diskusiji s vladajućim građanskim teorijama o fašizmu), str. 417—451.

Polazeći od činjenice da u buržoaskoj historiografiji analiza fašizma zauzima prvorazredno mjesto, autori ove rasprave prihvatili su se zadatka da analiziraju karakter buržoaske historiografije s obzirom na njeno bavljenje fašizmom.

U svojoj analizi autori dolaze do konstatacije da je građanska historiografija, kad piše o fenomenu fašizma, određena s dva osnovna cilja:

- 1) kapitalistički sistem očistiti od fašističke ljade, tj. građanska historiografija želi fašistički pokret i fašističke forme vladanja prikazati kao nešto strano zapadnom, demokratskopluralističkom društvu;
- 2) istodobno građanska se historiografija trudi da istraži fašističke pokrete, forme vladanja i ispita njihovu upotrebljivost za stabiliziranje kapitalističkog sistema.

Građanske i ostale nemarksističke historiografije nisu dosegle egzaktno određene biti fašizma. Glavni je uzrok za to što građanska historiografija zbog svoje klasne uvjetovanosti ne može da spozna karakter i mjesto fašizma u univerzalnom povijesnom procesu kao specifičan fenomen kapitalističkog sistema u fazi njegove sveopće krize.

Prema tome, zaključuju autori, jedina moguća analiza fašizma je ona koja polazi s marksističko-lenjinističkih stajališta i određuje klasnu bit fašizma. Osim znanstvenih postignuća tako usmjereno istraživanje fašizma omogućuje i formiranje strategije za borbu protiv fašizma.

Osim ta tri osnovna dijela, knjiga je popraćena i kraćim uvodom sročnim od izdavača (Dietricha Eichholta i Kurta Gossweilera) na str. 13—18, zatim, imenskim registrom na str. 452—457, te na kraju popisom autora čiji su radovi uvršteni u ovu knjigu-zbornik na str. 458—459.

Da rezimiramo: Ova knjiga-zbornik sažeto reprezentira suvremeno istraživanje fašizma u DDR. Najveći dio prostora u knjizi zauzimaju pitanja vezana uz razvoj marksističko-lenjinističke teorije fašizma i povijest njemačkog fašizma. Uz to, ali manje, obrađuju se problemi povijesti fašizma izvan Njemačke, pitanja fašizma poslije 1945. god., te specifična pitanja razračunavanja s građanskim, tj. nemarksističkim shvaćanjima fašizma. No, sadržaj knjige se ne iscrpljuje samo u tome, jer ona uz to otvara nove teme, postavlja nove probleme i daje na uvid nove rezultate istraživanja.

Temeljno teoretsko pitanje svih ovdje objavljenih radova jest problem klasnog karaktera fašizma.

Glavni sadržajni aspekt knjige predstavlja produbljivanje znanja o vezi imperijalizma i fašizma, i o vezi socijalizma i demokracije.

Mogućnost da se na jednom mjestu mogao dati niz tema: fašizam i državno-monopolistički kapitalizam, fašizam i rasizam, fašizam i radnička klasa, neo-fašizam, fašizam u Latinskoj Americi, razvitak marksističko-lenjinističke teorije fašizma, treba prije svega zahvaliti suradnji učenjaka s raznih znanstvenih područja.

Uprkos vrlo široko zasnovanom interesu tih sedamnaest priloga, nisu se mogle obraditi sve teme i problemi vezani uz fašizam. Već iz samih naslova pojedinih priloga vidi se da nedostaju specijalne rasprave o fašizmu u jugoistočnim evropskim zemljama, Italiji, Portugalu i Španjolskoj. Upravo zbog tih nedostataka, kako izdavači i sami naglašavaju, dani su samo početni stavovi za usporedno istraživanje fašističkih pokreta i režima u različitim zemljama, i dosljedno tome samo početne postavke za tipologiju fašističkih diktatura. Dakako, popunjenje tih praznina treba očekivati od rezultata budućih znanstvenih istraživanja.

Zlatko Matijević